

Крамаренко Г.О.,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та банківської справи
Дніпропетровського університету економіки та права

Левшаков С.Ф.,

заступник головного бухгалтера–начальник департаменту
міжнародних розрахунків КБ “ПриватБанк”

ЕТАПИ ВВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНОГО БАНКІВСЬКОГО НОМЕРА РАХУНКУ В УКРАЇНІ

У статті проводиться аналіз роботи європейських клірингових систем, розглядаються передумови введення міжнародного банківського номера рахунку в Україні. Розглядаються етапи впровадження та переваги його використання в Україні.

The article analyzes the European clearing systems and describes the grounds for introducing International Bank Account Number (IBAN) in Ukraine. It also studies stages for its implementation, as well as its advantages for Ukraine.

Ключові слова: міжнародний банківський номер рахунку (IBAN), переваги впровадження, базовий банківський номер рахунку (BBAN).

Інтеграція України в Європу передбачає гармонізацію законодавства, стандартів, підвищення конкурентоспроможності й ефективності банківської системи України. Прискоренню процесів інтеграції сприяло входження в банківську систему іноземного капіталу, частка якого на 01.06.2009 становила 39,6 %¹. Європейськими стандартами допускається присутність іноземного капіталу на рівні комерційних банків, проте на державному рівні такі кроки практично не робляться. Єдиним ідентифікатором клієнта в європейських банківських розрахункових документах є міжнародний банківський номер рахунку (IBAN), уведення якого буде першим кроком до інтеграції української банківської системи до європейської.

Метою статті є аналіз основних європейських клірингових систем, визначення їх спільних рис і відмінностей, а також обґрунтування переваг використання IBAN.

Європейське банківське співтовариство з початку XXI століття досягло значних успіхів у консолідації різних фінансових інфраструктур для підтримки єдиного платіжного простору. Введено єдину валюту, єдиний європейський платіжний простір (SEPA), а також зроблено кроки для консолідації пан-європейської платіжної системи. Для розрахунків на території Євросоюзу співіснують альтернативні клірингові системи: “EBA Clearing” і “TARGET2”.

З метою розвитку ефективності конкуренції в Європі Єврокомісія, Європейський центральний банк (ЄЦБ) і Європейська рада з платежів співпрацюють

¹ http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm.

у напрямі створення єдиного європейського простору для платежів (SEPA). Стратегія створення такого простору полягає в тому, щоби громадянам, компаніям та іншим економічним суб'єктам було доступне здійснення платежів у євро на всій території Євросоюзу — на рівних базових умовах, із однаковими для всіх правами й обов'язками, без обмежень за сумами платежів і без додаткових комісій за їх виконання. Відповідно до політичних рішень урядів країн ЄС, Єврокомісії та ЄЦБ були висунуті пропозиції щодо гармонізації європейського ринку платежів. Існуючі процеси інтеграції і співіснування різноманітних національних платіжних систем розглядаються європейськими центральними органами як природний крок до повноцінного функціонування єдиної європейської валюти євро².

Для гармонізації законодавств членів Євросоюзу Європейська Рада та Європарламент прийняли Директиву платіжного сервісу 2007/64/ЄС, згідно з якою запроваджується регульований єдиний ринок платежів, створюються правове поле й умови для конкуренції, гарантуються захист учасників і прозорість їхньої діяльності, формується потенціал для підвищення ефективності платіжних систем³.

Відповідно до статті 299 Римського договору про створення Європейського економічного співтовариства (1957), а також Лісабонської стратегії Європейської Ради (березень 2000 р.), у SEPA входить 27 країн ЄС, Ісландія, Ліхтенштейн, Монако, Норвегія, Швейцарія, а також острови та колишні колонії європейських країн: Мартініка, Гваделупа, Реюньон, Французька Гвіана, Гібралтар, Азорські острови, Мадейра й Канарські острови⁴.

Технічну платформу для SEPA, створеного в 1998 році за ініціативою Європейської банківської асоціації (ЕВА)⁵, забезпечує компанія “ЕВА Clearing”, акціонерами якої станом на 1 червня 2009 року є 68 крупних європейських банків.

Стратегія SEPA полягає у здійсненні трьох послідовних кроків:

- 1) розвиток єдиних платіжних інструментів та інфраструктури, гармонізація стандартів на спільній законодавчій основі для всіх країн-учасниць;
- 2) перехід до використання виключно електронних платіжних інструментів;
- 3) розвиток і введення додаткових сервісів, які в комбінації з електронними інструментами зроблять можливою автоматичну обробку платежів (STP).

Перший крок здійснюється введенням трьох головних платіжних інструментів (схем), якими встановлюються загальні правила, процедури й максимальний час обробки платежів у євро між банками, котрі повинні дотримуватися цих мінімальних вимог⁶. Розглянемо ці інструменти.

1. Платіж із банківського рахунку (SEPA Credit Transfer — SCT). Основними можливостями цього інструменту є:

² http://www.europeanpaymentscouncil.eu/content.cfm?page=sepa_vision_and_goals.

³ <http://www.ecb.int>.

⁴ http://www.europeanpaymentscouncil.eu/content.cfm?page=sepa_vision_and_goals.

⁵ http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm.

⁶ <http://www.ecb.int>.

- доступність усім користувачам;
- необмеженість суми платежу, яка зараховується повністю;
- стягнення всіх комісій окремо;
- швидкість виконання платежу (максимум 3 бізнес-дні, а із січня 2012 року — не пізніше наступного бізнес-дня);
- використання міжнародного банківського номера рахунку (International Bank Account Number — IBAN) та ідентифікаційного коду банку (Bank Identifier Code — BIC);

- управління обробкою анульованих і повернутих платежів;
- відокремленість від інфраструктури обробки платежів.

2. Пряме дебетування рахунку (SEPA Direct Debit — SDD) здійснюється за ініціативою одержувача через банк за наявності дозволу платника. Впровадження цього інструменту намічене на листопад 2009 року та надає такі переваги:

- скористатися цією послугою може будь-який одержувач у єврозоні;
- включає регулярні й разові платежі в євро;
- максимальний час виконання регулярного платежу — 5 банківських днів для першого платежу та 2 для повторних;
- використання міжнародного банківського номера рахунку (IBAN) та ідентифікаційного коду банку (BIC);

- управління обробкою анульованих і повернутих платежів;
- відокремленість від інфраструктури обробки платежів;
- розробляється особлива схема прямого дебетування для міжкорпоративних розрахунків В-2-В.

3. Обробка транзакцій платіжних карт. Впровадження цього інструменту передбачає, що:

- власники карт зможуть здійснювати платежі з допомогою однієї карти на всій території єврозони;
- для оплати в торговій мережі прийматимуться будь-які карти SEPA, а обробка транзакцій здійснюватиметься через єдиний термінал;
- процесингові компанії зможуть конкурувати одна з одною, і пропоновані ними сервіси будуть доступні в усій єврозоні⁷.

У 2000 році компанія “EBA Clearing” впровадила сервіс STEP1 для обробки платежів із малими сумами. 2003 року компанія перейшла до реалізації проекту STEP2 за поданням сервісу Credeuro, й розпочав роботу перший у Європі пан-європейський кліринговий дім (PE-ACH). Із січня 2008-го працює сервіс прямого платежу з банківського рахунку SEPA Credit Transfer (SCT). Цей сервіс надається службою “SWIFT FileAct” для обміну повідомленнями, й далі платежі обробляються з допомогою сервісу EBA EURO1.

Обмін даними в SEPA проводиться згідно з уніфікованими форматами SEPA для сервісів SCT і SDD, що реалізовані на мові структурованих даних XML

⁷ <http://www.ecb.int>.

(Extensible Markup Language), відповідно до стандарту ISO 20022. Для обміну даними між фінансовими інститутами використовуються повідомлення, так звані рас (payment clearing & settlement). Наприклад, рас.008.001.01 відправляється банком, що дебетується, для переказу коштів із рахунку, що дебетується, на той, що кредитується, та є еквівалентом SWIFT-повідомлення MT103. А файл рас.004.001.01 відправляється банку, що є попереднім у платіжному ланцюжку, та використовується для скасування платежу й повернення коштів (еквівалент SWIFT MT192). Обов'язковим є використання BIC-кодів банків та IBAN.

Європейська міжбанківська платіжна система TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system) почала свою роботу в 1999 році і створювалася як система транскордонних платежів у євро, що працює в режимі реального часу, для проведення розрахунків великими сумами з мінімальною вартістю і швидкістю обробки, високим рівнем безпеки. TARGET об'єднала національні клірингові системи шляхом підключення до неї 17-ти центральних банків європейських країн (ЦБ), а також Європейського центрального банку (ЄЦБ). Система обробляла деноміновані в євро перекази. TARGET виконувала основні завдання, пов'язані з підтримкою реалізації єдиної монетарної політики, зменшенням системних ризиків, та допомагала банкам управляти своєю ліквідністю на національному і транскордонному рівнях.

У 2002 році Правління ЄЦБ затвердило нові стратегії, основні принципи і структуру системи наступного покоління TARGET2. У її основу було покладено принцип гармонізації центрів обробки різних європейських країн шляхом введення єдиної платформи. Завдяки такому підходу вдалося досягти зменшення видатків, що призводить до здешевлення загальної вартості TARGET2.

За півтора року, починаючи з 2007-го, децентралізована структура TARGET була замінена на так звану єдину сумісну платформу SSP (Single Shared Platform), тобто єдину технічно централізовану платформу для всіх національних платіжних систем. Тепер через стандартизований інтерфейс TARGET2 стали доступними 69 європейських фінансових систем: клірингові доми, платіжні системи, системи для роботи на валютних і фондових ринках.

Рішенням Правління ЄЦБ усі ЦБ країн, що вступили в ЄС, мають такі самі права й обов'язки, як і інші учасники TARGET. У 2009 році 21 із 27-ми ЦБ Європи були підключені до цієї системи. Деякі ЦБ, наприклад такі, як Народний банк Польщі, ЦБ Естонії, підключені до системи через банк Італії, ЦБ Словенії — через Deutsche Bundesbank. На 31 грудня 2008 року до системи було підключено 747 прямих і 3806 непрямих учасників із Європейської економічної зони та 11 031 інших кореспондентів із різних країн світу⁸.

Системи TARGET і EBA мають як відмінності (табл. 1), так і спільні риси, приміром обидві використовують стандарти й сервіси SWIFT.

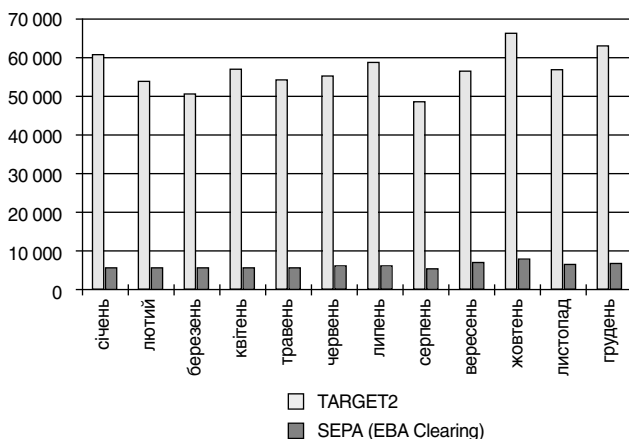
Обсяги коштів, які пройшли через кожну із двох систем у 2008 році, сильно різняться: через TARGET2 пройшло приблизно в 10 разів більше. При

⁸ TARGET Annual Report 2008. — <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/TARGETar2008en.pdf>.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика TARGET2 і SEPA (EBA Clearing)

Характеристика	TARGET2	SEPA (EBA Clearing)
Ініціатор	Європейський центральний банк	Європейське банківське співтовариство
Тип системи	Клірингова й розрахункова система	Уніфіковані платіжні схеми / єдина модель даних
Тип платежів	Одиничні платежі	Масові платежі
Швидкість виконання	Дата валютування "сьогодні", термінові платежі	Нетермінові платежі (термін виконання до 3-х днів)
Використовувані формати SWIFT	SWIFT FIN format (у т. ч. MT103, MT202)	SWIFT XML format (ISO 20022)
Доступність	Відкрита для фінансових інститутів усього світу	Закрита внутрішньоевропейська система
Можливості системи	Шлюзи для допоміжних/вторинних систем	Забезпечення зв'язків типу Customer-to-customer (C-2-C)

цьому кількість оброблених транзакцій у TARGET2 незначно більша за SEPA (рис. 1 і 2).

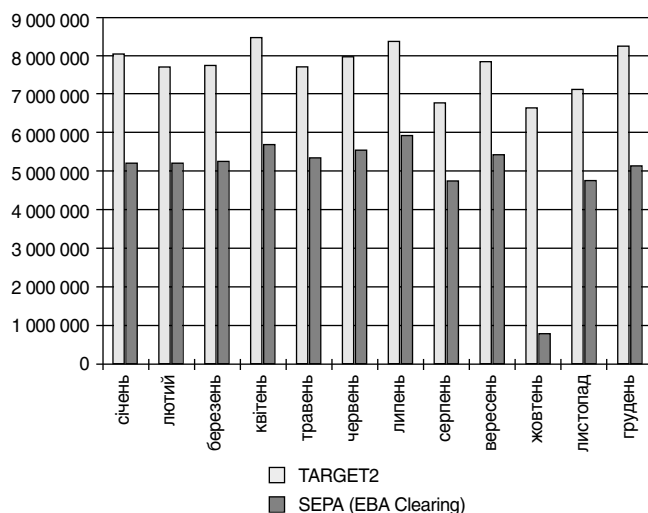

Джерело: <http://www.ecb.int>.

Рис. 1. Обсяг оброблених транзакцій у системах TARGET2 і SEPA у 2008 році, млрд євро

Технічною й логічною платформою для TARGET2 і EBA Clearing є сервіс SWIFT: FIN/SWIFTNet FIN. Учасники системи використовують цю платформу для розрахунків, проте національні платіжні системи можуть використовувати як SWIFT-платформу, так і платформи, що надаються іншими провайдерами.

Такий самий сервіс надається центральним депозитаріям європейських країн, європейським кліринговим і платіжним інфраструктурам, таким як Clearstream, Euroclear і London Clearing House (LCH), які використовують підключення до SWIFT, стандарти SWIFT та ISO 15022. Така інтеграція зі співтовариством SWIFT припускає використання всіх можливостей цієї системи: високий рівень безпеки й надійності, сувору стандартизацію повідомлень, різноманітність сервісів, що надаються, підключення практично всіх світових фінансових інститутів. Для ідентифікації

Джерело: <http://www.ecb.int>.

Рис. 2. Кількість оброблених транзакцій у системах TARGET2 і SEPA у 2008 році, од.

користувачів цієї системи SWIFT використовує зареєстровані в ISO BIC-коди банків, BEI-коди (Business Entity Identifier) крупних корпорацій та їхніх філій із усього світу, FIN service Code таких фінансових інфраструктур, як EBA, CLS і TARGET, а також IBAN⁹.

Багато європейських фінансових систем, і насамперед TARGET і EBA, використовують міжнародний банківський номер рахунку IBAN. Його застосування є обов'язковим як у платежах на території Європейського союзу, так і за його межами. Українські банки активно застосовують IBAN у клієнтських платежах на користь контрагентів, що знаходяться в ЄС. Алгоритм введення рахунку був розроблений у 1999 році Європейською комісією з банківських стандартів (ECBS) для поліпшення показника автоматичної обробки платежів STP (Straight-Through Processing) банками Євросоюзу.

У 2003-му Комісія зареєструвала IBAN у Міжнародній організації зі стандартизації (ISO)¹⁰, увівши в експлуатацію два нових стандарти: 13616-1 і 13161-2 “Фінансові послуги — Міжнародний банківський номер рахунку (IBAN)”. У першому стандарті регламентується алгоритм генерації IBAN, у другому — за SWIFT закріплюються повноваження реєстрації, публікації і внесення поправок у алгоритми генерації IBAN для країн, що їх використовують. Реєстрація IBAN проводиться SWIFT за поданням національних органів зі стандартизації або центральних банків. Правильність IBAN можна перевірити з допомогою безкоштовних on-line-сервісів на сайтах крупних європейських банків або, наприклад, на сайтах Центру сприяння

⁹ <http://www.swift.com>.

¹⁰ <http://www.iso.org>.

торгівлі й електронному бізнесу при ООН¹¹ або Європейської комісії з банківських стандартів¹².

Станом на 1 травня 2009 року IBAN мали клієнти банків 46-ти країн, до числа яких входять не тільки країни Євросоюзу, а й “треті” країни, такі як Андорра, Албанія, Боснія й Герцеговина, Ізраїль, Ісландія, Македонія, Монако, Норвегія, Туреччина, Туніс, Сан-Марино, Саудівська Аравія, Сербія, Хорватія, Чорногорія, Швейцарія. Введення IBAN планується й у Росії¹³. Оскільки стратегічним курсом України є вступ у ЄС, урядом держави прийнято програму інтеграції в Європейський союз, що затверджена Указом Президента України¹⁴, якою передбачено гармонізацію національних стандартів із міжнародними та європейськими, що дасть змогу державним органам вносити зміни до національних стандартів, створювати технічні комітети для роботи з міжнародними органами стандартизації, уніфікувати терміни, впроваджувати європейські стандарти тощо.

Асоціацією українських банків “Укрсвіфт”¹⁵ запропонована концепція національного стандарту, розроблена у 2006 році для забезпечення всіх клієнтів українських банків кодом IBAN, який складається із 29-ти алфавітно-цифрових символів, що розташовані в такій послідовності: UA653047950000026007233566001 (рис. 3).

UA	65	304795	0000000260072335661
Код країни	Контрольна сума	Код банку України	Рахунок клієнта в банку (або номер платіжної карти)
			BBAN
IBAN			

Рис. 3. Структурна схема IBAN і BBAN

Для України пропонуються такі принципи формування кодів IBAN:

Код країни заповнюється відповідно до стандарту ISO 3166¹⁶. Для України — UA.

Контрольна сума — 2 цифри, розраховані відповідно до алгоритму MOD 97-10, викладеного у стандарті ISO 7064: Інформаційні технології — Методи безпеки — Системи перевірки символів¹⁷.

Код банку України — шестизначний цифровий код банку, що обслуговує клієнта¹⁸.

¹¹ <http://www.tbgs-finance.org/?ibanchcheck.shtml>.

¹² <http://www.ecbs.org/iban-checker.htm>.

¹³ Концепція розвитку SWIFT в Росії до 2010 року: [Електр. ресурс]. — http://www.swift.ru/word_docs/concept2010.pdf.

¹⁴ Про програму інтеграції України в Європейський Союз: Указ Президента України від 14.09.2000 № 1072/2000: [Електр. ресурс]. — <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1072%2F2000>.

¹⁵ <http://www.ukrswift.org>.

¹⁶ <http://www.iso.org>.

¹⁷ Там само.

¹⁸ <http://www.bank.gov.ua/BankRegistry/BRMainFrame.htm>.

Номер рахунку в банку або номер платіжної картки клієнта, емітованої банком, складається з 19-ти символів. Якщо номер рахунку клієнта або платіжної картки містить менше за 19 символів, то зліва дописуються додаткові нулі.

Комбінація кодів банку й рахунку клієнта є базовим банківським номером рахунку (Basic Bank Account Number — BBAN), що складається із 25-ти символів (рис. 3) та який можна використовувати для національних розрахунків на території України, тобто ввести внутрішньодержавний 25-розрядний базовий банківський номер рахунку.

Наприклад, якщо клієнт має рахунок із номером 26007233566001 у Луганській філії ПриватБанку (код банку — 399622), BBAN матиме вигляд: 399622000026007233566001. Згідно з алгоритмом MOD 97-10 контрольна сума становитиме 21. При цьому IBAN для клієнта з номером рахунку, відкритого в цьому підрозділі банку, буде таким: UA213996220000026007233566001.

Аналогічно IBAN обчислюється і для власника платіжної картки з номером 4149005233566882, наприклад, емітованою в Івано-Франківській філії (код 336677) цього ж банку. Для клієнта із зазначеним номером картки IBAN матиме вигляд: UA103366770004149005233566882.

Так само розраховується IBAN для інших платіжних карт, у тому числі для Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП).

Для впровадження IBAN в Україні ми виділяємо 2 етапи: підготовчий і реалізації. На *підготовчому етапі* НБУ необхідно передбачити використання IBAN у платіжних документах клієнтів як на національному, так і міжнародному рівнях, внести зміни в законодавчу базу України та встановити порядок і дату введення. У свою чергу, українські банки повинні повідомити про введення IBAN у державі європейські банки-кореспонденти і своїх клієнтів.

На *етапі реалізації* банки формують IBAN клієнтів та інформують їх у письмовій формі. Клієнти, у свою чергу, повідомляють своїх контрагентів про присвоєння IBAN. Для валідації IBAN використовується програмне забезпечення, розміщене на сайтах НБУ й українських банків.

Усім сторонам — учасникам процесу впровадження IBAN треба здійснити певні кроки (табл. 2).

Використання IBAN для внутрішніх і міжнародних розрахунків має такі переваги:

- дає змогу однозначно з'ясувати, хто є відправником і одержувачем, клієнтом якого українського банку він є;
- допомагає виключити помилки у платіжних реквізитах при наборі платіжних доручень, оскільки правильність уведеного IBAN можна перевірити шляхом розрахунку контрольної суми на етапі введення платежу;
- мінімізує витрати банків на обслуговування в європейських банках-кореспондентах, оскільки, як правило, вартість ручної обробки платежів у банках-кореспондентах на 20—40 % більша, ніж автоматичної;
- автоматизує процеси ідентифікації реквізитів платежу й зарахування коштів на рахунок клієнта;

Таблиця 2. **Обов'язкові дії учасників транзакційного ланцюга**

НБУ	Банки	Клієнти
<ul style="list-style-type: none"> — зареєструвати національний формат IBAN у SWIFT; — розмістити і здійснювати актуалізацію кодів українських банків* у BIC+ Directory співтовариства SWIFT; — повідомити банки України про введення IBAN; — змінити відповідні інструкції й постанови, розробити та затвердити форму повідомлення клієнтів; — розробити програмне забезпечення для формування й перевірки (валідації) IBAN та розмістити його на сайті НБУ. 	<ul style="list-style-type: none"> — розробити процедуру присвоєння IBAN клієнтам; — присвоїти IBAN своїм клієнтам та повідомити останніх про їхні IBAN на паперових носіях; — внести зміни в договорах, що знов укладаються, або ввести додаткові угоди до чинних договорів; — розмістити на сайті банку інформацію про IBAN і програму його валідації. 	<ul style="list-style-type: none"> — повідомити контрагентів про свій IBAN; — внести цей реквізит до договорів і контрактів; — розмістити IBAN на сайтах компанії й фірмових бланках.

* <http://www.bank.gov.ua/BankRegistry/BRMainFrame.htm>.

— дає змогу зменшити витрати банків та їхніх клієнтів на розслідування платежів.

У середньому вартість послуг із розслідування платежів у банках Євросоюзу коливається від 20 до 150 євро. Наші дослідження показали, що частка розслідувань від сумарного трафіку вхідних і вихідних міжнародних платежів для українських банків становить 1—9%. За нашими даними на розслідування платежів вітчизняні банки та їх клієнти витрачають приблизно 1 млн євро на рік, при цьому велика частка цих коштів працює не на українську, а на зарубіжні банківські системи.

Інтеграція України до Євросоюзу передбачає гармонізацію законодавств обох сторін і зближення банківських систем, а отже, зміну технології обробки платежів як в українських банках, так і в СЕП НБУ. На першому етапі українським банкам необхідно запровадити використання IBAN для міжнародних розрахунків, у платежах на користь українських клієнтів, а надалі Національному банку слід передбачити застосування BBAN для платежів на території України. Ці заходи допоможуть українським банкам привести технологію обробки платежів у відповідність до європейських банківських стандартів, здійснювати автоматичну обробку як вхідних, так і вихідних платіжних потоків, мінімізувати помилки при заповненні платежів, знизити витрати на післяопераційну обробку.